

MULTIPLICIRANA PRIRODA ESEJA

U drugoj polovici 20. stoljeća, dok književnost još nije zbrisala plima sveprisutnog spektakla, novi naraštaji pisaca okupljali su se oko generacijskih časopisa. Jedan od njih bio je »Razlog« (1961-1967), najprije dvomjesečnik, a onda mjesečnik, tiskan u ukupno 57 brojeva. Okupio je tristotinjak suradnika, a u različitim razdobljima uredivali su ga Marko Lehpamer, Igor Zidić, Vjeran Zuppa, Vlado Gotovac, Željko Falout, Bruno Popović, Ante Stamać i Milan Mirić.

Ovaj potonji, Milan Mirić (1931), jedan je od njegovih pokretača i jedini urednik koji je potpisan u svim brojevima. Uz časopis, pokrenuta je i istoimena biblioteka, u kojoj je tiskano sto knjiga domaćih i inozemnih pjesnika, prozaišta, kritičara, sociologa i filozofa. I časopis i biblioteka ostavili su velik trag u kulturnoj orbiti onodobne Hrvatske i Jugoslavije, a pisci koji su djelovali pod njihovim zaštitnim znakom legitimirani su kao »razlogovci«, nasuprot starijoj generaciji okupljenoj oko »Krugova«. Ali, naravno, bilo je i pisaca koji su surađivali u oba časopisa, tim više što nisu izlazili istodobno (»Krugovi« su zamrli polovicom 1958. godine).

Duhovna pozicija

Budući da se pisce uvijek svodi na stanovite kalupe, generacijske ili formacijske, za Milana Mirića moguće je zaključiti da je jedan od najkonzekventnijih »razlogovaca«. Tom tvrdnjom ne aludira se na često ponavljano konstataciju da su pripadnici te generacije Heideggerovu filozofiju transferirali u svoje stihove. Mirić i nije pisao stihove, a spomenuta teza točna je koliko i tvrdnja da se naraštaj hrvatskih fantastičara napajao Borgesom. Niti su »razlogovci«, izuzev Ivana Salečića, u ono vrijeme znali njemački, niti su »bohesovci« znali španjolski (izuzev Veljka Barbierija), iako to ne znači da tragovi egzistencijalističke filozofije i fantastične književne matrice na ovaj ili onaj način nisu bili prepoznatljiviji u mnogim knjigama.

Mirić je bio i ostao »razlogovac« po dvome; kao urednik bio je odan svom časopisu od prvog do zadnjeg sveska, a kao pisac oslanjao se na tekovine egzistencijalizma, onodobne intelektualne mode koja mu je služila kao mogući spas pred imperativima komunizma i njemu primjerene socrealističke poetike. U svom profesionalnom vijeku iskazao se kao pripovjedač, esejist, dramatičar, prevodilac i urednik.

Najvažnije prozno djelo mu je roman »Olovni slog«, a naslov zbirke eseja »Rezervati«, variran i u kasnijim knjigama, možda najbolje sažima njegovu javnu i duhovnu poziciju. Pojednostavljeno rečeno, ako su rezervati posebni teritoriji na kojima se čuvaju ostaci neke faune ili nekog malobrojnog naroda, onda su Miriću takvi rezervati bile redakcije njegovih časopisnih i izdavačkih kuća. Bio je i član komunističke stranke – da nije teško je pretpostaviti da bi se našao u uredničkim ulogama – ali je u tom svojstvu nastojao djelovati i koliko je moguće relativizirati utjecaj strogo omeđenih partijskih direktiva.

Karlovački autori

O svemu tome svjedoči na stranicama svoje knjige »Eseji« (glavna urednica Romana Horvat, Matica hrvatska, Zagreb, 2011). Dizajn i naslovna stranica sugeriraju klasičnu jednostavnost imanentnu nekim zaboravljenim vremenima, upućujući makar posredno i na autorovu prirodu. Mirić nikada nije bio čovjek spektakla, nije provocirao ni kortesirao,

Stil je čovjek sam, a kako je Mirić oduvijek bio odmjeran i distingviran, to su i njegovi ogleđi takvi, lišeni bombastičnih izljeva i neočekivanih poanti, smišljenih katkad više zbog efekta nego zbog elementarnog udovoljavanja činjenicama

vjerujući da se ono najbolje i najvažnije krije u tekstu. Jednostavna oprema, jednostavan, gotovo tipiziran naslov i jedanaest eseja koji legitimiraju njegov književno-urednički put i svjedoče o njegovim opsesijama.

Kako živimo u eri narcističke kulture, u posljednjim dekadama uobičajilo se svaku knjigu tumačiti kao autobiografsku. Takva pozicija u skladu isto tako s Barthesom, koji je objašnjavao da je svaki autorski projekt biografski i tanatografski, barem u mjeri u kojoj je pisane rezultanta individualnog iskustva, pa je kao takvo svedeno na korpus (na ljudsko tijelo i/li na tijelo teksta). Mirićevi eseji u znatnoj su mjeri autobiografski; koliko je to točno, pokazuje njegova preokupacija »Razlogom« i »razlogovskim« pjesnicima (Stamać, Falout), dok s druge strane otkriva empatiju prema autorima koji su potekli iz Karlovca (Mihalić, Vaništa, Koren, Goldstein, Lasić). Dodamo li tome ogled o fotografiji i ogled o Pasternaku, tiskan kao pogovor romanu »Doktor Živago«, koji je Mirić preveo s ruskog, dobili smo knjigu citiranog montenjevskog naslova.

Francuski klasik nakanio je dijalogizirati s La Boétijem, koji ga je u velikoj mjeri inspirirao za pisanje eseja. Ono što je Montaigneu trebao biti La Boétie (filozof i suvremenik koji je u međuvremenu umro), Miriću je bio Stanko Lasić. Bio mu je poticaj za najdublje sondiranje intelektualne i ljudske nutrine, pa upravo u tim opservacijama dolazi do punog izražaja multiplicirana priroda eseja; polemizirajući s Lasićem, njegovim životom i njegovim knjigama, Mirić istodobno polemizira i sa samim sobom.

Čitajući Mirića teško se oteti onoj staroj Bufonovoj dosjetki »le style c'est l'homme même«. Točno, stil je čovjek sam, a kako je Mirić oduvijek bio odmjeran i distingviran, to su i njegovi ogleđi takvi, lišeni bombastičnih izljeva i neočekivanih poanti, smišljenih katkad više zbog efekta nego zbog elementarnog udovoljavanja činjenicama. Takav esejist traži strpljivog čitača, onog koji ruje po pepelu da bi pokrenuo iskricu i razgorio plamen. Pišući o epifaniji, jednom od najvažnijih pojmova svoje estetike, Joyce je upozoravao na jasnoću vizije koju je Toma Akvinski

odredio kao bit stvari (quidditas), zaključujući kako je stanje duha u tom povlaštenom času Shelley usporedio s »isijavanjem gasećeg uglja«.

Takvo isijavanje, ili pucketanje, nude i Mirićevi eseji, pod pretpostavkom da pred sobom imaju znatizeljnika s odgovarajućim širhaklom! Predmetu vlastite analize Mirić prilazi krajnje oprezno, ali ne zbog straha nego zbog svijesti o opasnosti svakog abruptnog ili apriori iznijetog suda. Što se toga tiče, u prezentiranim esejima nema razlike, neovisno o tome odnosili se oni na pjesničku ekskluzivu ili djela koja imaju šire društveno uvjetovane implikacije.

Prvi i zadnji tekst

Unatoč svim razlikama, eseji čine homogenu cjelinu, kojoj se poneki tekst mogao dodati ili oduzeti. Ali to je sudbina svih knjiga koje se sedimentiraju i koje su u nekoj mjeri uvjetovane (z)brojem. Prema numeričkim tumačenjima, jedanaest je znak neumjerenosti, što je opet u suprotnosti s Mirićem, njegovom prirodom, pa i ukupnošću objavljenih knjiga. Ali teorije, koliko god dvojbene, i postoje zato da bi bile demantirane! Iako Mirić ne odstupa od provjerenih standarda, ipak se u njegovoj knjizi izdvajaju prvi i zadnji tekst, koji na taj način preuzimaju funkciju prologa i epiloga.

Prvi je posvećen »Razlogu« i svemu što se zbivalo u godinama njegova izlaženja, drugi svjedoči o Stanku Lasiću, teoretičaru i povjesničaru književnosti, za kojeg je Mirić vezan profesionalnim, ali i ne manje važnim privatnim nitima. Unutar tako zamišljenog kruga locirani su ogleđi o pjesnicima (Stamaću i Faloutu) i već citiranim karlovačkim Zagrepčanima, dok svojevrsni iskorak čine ogleđi o fotografiji i Pasternaku. Svjedočeći o »Razlogu«, Mirić svjedoči o tom časopisu kao načinu vlastite egzistencije. Da bi se to shvatilo, treba se vratiti u ono vrijeme u kojem su pisci iskušavali svoj individualizam, iako je osjećaj kolektivizma bio neuporedivo veći nego danas.

U godinama u kojima su socijalizam i bratstvo južnoslavenskih naroda bile cementirane kategorije, Mirić je djelovao u sklopu omladinske organizacije kao »drug zadužen za kulturu«. To mu je omogućilo stanovite privilegije, drukčije i neuporedivo skromnije od onih na koje su navikli promotori tranzicijske i nacionalistički impregnirane Hrvatske, iako se u

toj poziciji osjećao kao unutrašnji emigrant. Književnost je bila provizorij u kojem se sloboda razvlačila kao kauguma, do predvidljivih i pomno kontroliranih granica, svedenih na mjeru dežurnih ideologa, koji su među piscima imali svoje neslužbene, ali dobro poznate moderatore.

Bilo je to vrijeme »Poleta«, časopisa »Prisutnosti« i »Naših tema«, vrijeme u kojem su sklopu Studentskog centra djelovali Muzički salon i Teatar & TD, vrijeme u kojem je povratnik Crnjanski bio uvreda mladom Crnjanskom i »Lirici Italije«. Mirić se ne libi priznati da ga Gotovac nije oduševljavao (»najviše je volio sebe«), nikada se nije zanosio nacionalnim zastavama, a slobodu je identificirao s individualnom spremnošću na rizik. U Mihaliću je prepoznao prvog egzistencijalista hrvatske književnosti, Vaništine zapise poistovjetio je s njegovim crtežima, dok je u tekstu »Između apstrakcije i figuracije« upozorio na gotovo zaboravljenog slikara Franju Korena.

Dva života

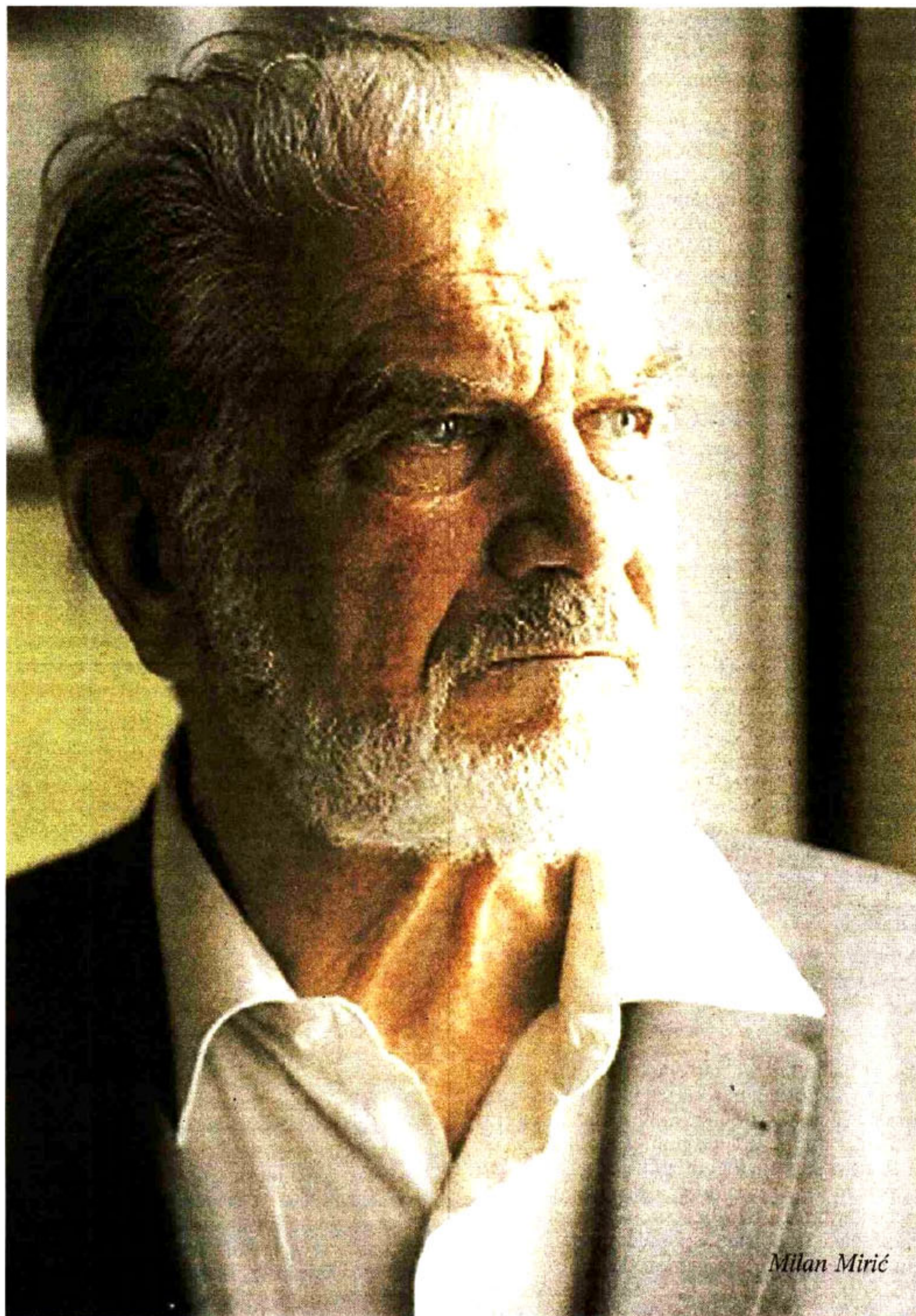
Komentirajući knjigu Slavka Goldsteina »1941. Godina koja se vraća«, Mirić piše da ubojstvo perpetuira ubojstvo, zaključujući kako rasprava o tome tko je prvi počinio zločin, nije ništa drugo nego alibi za nova stratišta. U ogleđu o Pasternaku, koji je kanio biti skladatelj, onda filozof, iako je završio kao pisac, tvrdi da »Doktor Živago« još nije dobio odgovarajuću valorizaciju, niti je locirano njegovo mjesto u ruskoj književnosti 20. stoljeća. Zaključni tekst, »Sentimentalni odgoj tjeskobnog skojevca«, u svom dvodijelnom naslovu krije aluziju na Lasićevu životnu vokaciju, na književnost, ali i na mladenački fanatizam, koji status skojevca sam po sebi pretpostavlja.

Secirajući put tog sveučilišnog profesora i književnog povjesničara, Mirić piše i o sebi, posebno o onom segmentu u kojem se njegova sudbina račvala s Lasićevom. Za vrijeme Endehazije, pripadnici Mirićeve obitelji potražili su spas u Srbiji. Ondje, u Kraljevu, Nijemci su strijeljali njegova oca, a po povratku, majka sa četvororo djece izabrala je Karlovac kao novi domicil. U Karlovcu je Mirić krenuo u istu gimnaziju koju je Lasić upravo završio. Dva života dodirnula su se u času u kojem je mladi Lasić, nošen političkim zelotizmom, odlučivao o sudbinama svojih vršnjaka i konškolaraca.

Početak studija u Lasiću su splasnuli mladenački ideali, a sumnju u vlastiti apsolut slijedilo je razočaranje i osjećaj vlastite krivnje, potenciran tragedijom najboljeg prijatelja Milivoja Tusuna koji je 1945. strijeljan kao ustašofil. Suspstituirajući skojevski entuzijazam misaonim sustavom, Lasić se priklonio znanstvenoj karijeri, tražeći u Hegelovoj filozofiji, potom u egzistencijalizmu i strukturalizmu odgovor na velike egzistencijalne sumnje.

Mirić tvrdi da je autentičnost njegova skojevstva zatajila 1945. godine, kada je zaboravio ubijenog prijatelja, no iste godine zatajio je i Krleža, pokazujući se nijemim pred devijacijama komunističkog režima. Lasićev odlazak iz Jugoslavije značio je na neki način i bijeg od samoga sebe, a opsesivno seciranje Krleže »bilo je neprekidano i jedva prikrivano traganje za sobom, za vjerom i za izdajom, ma kako ponekad bilo duboko sklanjano iza znanstvene objektivnosti«. Poslije svih nevera brodovi su privedeni u svoje luke: Krleža se prodao za komfor građanske sigurnosti, dok je Lasić pristao na svojevrsni azil, zaključujući o Krleži u »Kronologiji« (1982) ono što je znao i ranije, ali se nije usudio priznati. Ni sebi, ni drugima.

Tako se rasprava o Lasiću pretvorila u raspravu o svrhovitosti ljudske egzistencije i nemogućnosti da se dosegne željeni apsolut. Po Miriću, njegov esejistički protagonist našao je utočište u ljubavi prema književnosti, supsumiranom u »Sentimentalnom odgoju« i junaku Frédéricu Moreauu, u kojem je Flaubert utjelovio svoju pesimističnu filozofiju. Na kraju, što ostaje? Možda ništa više od čistoće spoznaje – koliko god možda grka bila – ili mješavine sreće i apsurdna s kojom Sizif uvijek iznova podiže svoj kamen. **Zdravko ZIMA**

Milan Mirić